

PETRI YLIKOSKI

Nykytietoa neandertalilaisista

Juha Valste, *Neandertalinihminen. Kadonnut lajitoveri*. SKS, Helsinki 2015. 215 s.

Juha Valste on kirjoittanut useita ihmisen evoluutiohistoriaa popularisoivia kirjoja. Hänen uusin teoksensa *Neandertalinihminen. Kadonnut lajitoveri* painottuu pelkästään neandertalinihmisiin. Tällainen teos onkin paikallaan. Viime vuosina tieto neandertalilaisista on karttunut merkittävästi, mutta populaarikulttuurin kuva heistä elää edelleen täysin omaa elämänsä. Onkin hyvä idea istua alas ja kirjata, mitä uskoo neandertalinihmistä tietävänsä, ennen kuin aloittaa kirjan lukemisen. Jos ei ole seurannut tuoreita tutkimuslöytöjä, edessä on monia yllätyksiä. Mutta asiasta jotain tietävällekin teos tarjoaa uutta ja ennen kaikkea hyödyllisen kokonaiskatsauksen nykytietoon.

Varsinaista filosofista sisältöä kirjasta on turha etsiä. Valste keskittyy keskeisten löytöjen kuvailuun ja niiden jäsentämiseen. Tämän hän tekeekin varsin hyvin. Vaikka tieteenhistoriaa käsittelevissä jaksoissa nykytietoon perustuva jälkiviisaus hieman häiritsee, painopiste on neandertalilaisia koskevan tiedon selkeässä esittelyssä. Tästä syystä kirja tarjoaa erinomaista materiaalia myös filosofisille pohdintoille.

On esimerkiksi hedelmällistä pohtia neandertalilaisia koskevien näkemysten syntyä ja niiden hidasta päivittymistä. Miksi alun perin omaksuttiin käsitys, että neandertalilaiset ovat nykyihmisestä erillinen kömpelö ja henkisiltä kyvyiltään erittäin rajoittunut lajinsa? Käytettävissä oleva todistusaineisto ei ole missään vaiheessa sanellut tällaista johtopäätöstä, vaan pikemminkin tämä on tulosta vahvasti motivoituneesta mielikuvituksen käytöstä. Tarpeella korostaa nykyihmisen ainutkertaisuutta ja älyä on selvästi ollut tärkeämpi merkitys kuin johdonmukaisella evoluutiivisella ajattelulla. Ja kun tietty mielikuva on kerran vanginnut mielikuvituksemme, se on pitkään sävyttänyt myöhemmän todistusaineiston tulkintaa.

Toinen kiinnostava filosofisten kysymysten ryvä liittyy neandertalilaisten asemaan lajitovereinamme. Valste tuo aivan oikein esiin, että on perusteltua pitää nykyihmistä ja neandertalinihmistä samaan lajiin kuuluvina. Mutta mitä tämä tarkoittaa evoluutiohistorian ulkopuolella? Onko samaan lajiin kuulumisella jonkinlainen moraalinen merkitys? Entä millaisen merkityksen annamme alalajin käsitteelle ihmisiin sovellettuna? Olisimmeko tässä yhteydessä taipuvaisia puhumaan eri ihmisroduista, vaikka käsite on erittäin ongelmallinen puhuttaessa nykyihmisväestöistä ja niiden eroista?

Valsteen esitys on tiivis, mutta se keskittyy olennaiseen, eikä lukijaa hukuteta loputtomiin yksityiskohtiin. Niitä varten on selvästi eri teokset. Toki huomautettavaakin aina löytyy. Esimerkiksi osan esitetystä vertailusta olisi voinut valita paremmin. Valste kertoo

neandertalilaisten olleen noin 10–15 cm lyhyempiä kuin nykyiset pohjoiseurooppalaiset. Totta, mutta onko tämä mielekäs vertailu? Suomalaisten keskipituus on kasvanut noin kymmenen senttiä 1900-luvun kuluessa, joten nykyinen pituutemme on jonkinasteinen poikkeama. Jos neandertalilaisnaisten keskipituus on 155 cm ja miesten 164 cm, mitat ovat itse asiassa yllättävän lähellä nykyihmisten maailmanlaajuisia ja historiallisia keskiarvoja. Esimerkiksi pitkinä pidetyt hollantilaiset olivat juuri tämän pituisia 1800-luvun puolivälissä. Mielekkäämpi vertailukohta olisivat tietenkin olleet samana aikana eläneet nykyihmiset.

Valste olisi voinut olla hieman johdonmukaisempi myös väitteiden taustalla olevan todistusaineiston käsittelyssä. Vaikka monin paikoin hän keskustelee kriittisesti käytetyn todistusaineiston tulkinnasta, tämä näkökulma unohtuu ajoittain kokonaan. Esimerkiksi kuvatessaan neandertalilaisten sosiaalista elämää Valste kertoo, että ”nuoret naiset siirtyivät suurperheestä toiseen” (146). Väite saattaa pitää paikkansa, mutta mihin se perustuu? Arkeologinen ja geneettinen todistusaineisto ei anna mahdollisuuksia tällaisiin päätelmiin. Antropologinen yleistys on selvästi esitetty metsästäjä-keräilijöinä eläneistä nykyihmisyhteisöistä. Kirja olisikin mielestäni ollut vielä parempi, jos myös ihmis- ja yhteiskuntatieteellisen tiedon rooli neandertalilaisten elämän rekonstruoinnissa olisi tuotu vahvemmin esiin.

Neandertalinihminen on selkeästi ja ymmärrettävästi kirjoitettu. Ajoittain terminologia tosin hieman vaihtelee: paikoin kirjassa mainitaan ”ihmismuodot”, mutta jo seuraavassa kappaleessa saatetaan käyttää termiä ”ihmistyyppi”. Vastaavasti puhutaan sekä ”väestöistä” että ”populaatioista”, vaikka olisi ollut johdonmukaisempaa käyttää vain toista. Vaihtelusta ei ole kuitenkaan haittaa sisällön ymmärtämisessä.

Kirja onnistuu hyvin tehtävässään antaa tiivis katsaus nykytietoon neandertalinihmisiä. On toki kiinnostavaa seurata, kuinka nopeasti Valsteen esittämät näkemykset vanhenevat. Geneettisen tiedon käyttö on vasta alkanut, ja uusia fossiililöytöjä on varmasti tulossa. Hyvästä esimerkistä käy Valsteen muutamassa kohdassa mainitsema floresinihminen. Valste ajoittaa viimeiset floresinihmiset noin kymmenen tuhannen vuoden taakse, mutta kirjan ilmestymisen jälkeen tätä arviota on jo korjattu merkittävästi: nyt tuoreimmatkin floresinihmisen fossiilit ajoitetaan vähintään 60 000 vuoden taakse, mikä heittää florensinihmisen varsin kauaksi nykyihmisestä. Tällaisia kumouksia tapahtuu varmasti myös neandertalinihmistä koskevassa tiedossa. Mutta jos näin tulevaisuudessa käy, Valste varmaankin päivittää kirjan ajan tasalle.